

pokládá na příklad, že by Anglie vedla t. zv. soukromou válku s Francií, a že by Amerika hájila svého práva obchodovati s oběma státy. Každý s těchto států by se snažil ochromiti její obchod se státem druhým a tak by se Amerika dostala nutně do konfliktu s oběma. V případě »všeobecné« války by se musila Amerika buď postaviti proti Svazu národů a státi se tak spojencem státu, proti němuž Svaz vede válku, nebo by se musila státi spojencem Svazu národů. V této situaci vězí nesnáze dohody o námořním odzbrojení a zde je příčina nezdaru ženevské konference. Námořní obchod je pro Ameriku, Anglii, Francii, Itálii příliš důležitý a je pochopitelné, že se tyto státy starají o jeho ochranu za války — zbrojením. A východisko z této situace? Zkušenosti z poslední války mohly by poskytnouti cenného poučení. Je patrné, že válečné křižníky pro tuto ochranu znamenají dnes velmi málo; daleko větší služby prokazují ponorky a létadla, která jsou nad to lacinější. Mluvit o zrušení těchto účinných zbraní na základě mezinárodní úmluvy je zbytečné. Menší státy, které si nemohou postaviti nákladného loďstva, se jich nezřeknou. Návrh Kenworthyho zachrániti situaci nějakou anglosaskou úmluvou neměl by velkého úspěchu, poněvadž by malé státy chtěly být rovněž účastny. Jedině mezinárodní dohoda může vésti k cíli. K tomuto názoru dospívá pomalu celý svět, dokonce i Anglie. Nelze ovšem očekávati, že konservativní Anglie přijme tuto změnu příliš rychle. Ale i tam se počíná chápati, že odmítání práv soukromého majetku na moři může Anglii právě tak škoditi jako prospěti. Anglie nemusí být vždycky mezi válčícími státy a v případě války, již by se neúčastnila, byla by jí praxe vžitá za světové války jen na škodu. Ve své knize »Freedom of the Seas« praví Kenworthy, že jedinou zárukou míru, kterou může Anglie uznati, je ozbrojená neutralita anglo-americká. Zapomíná ovšem, že se jí nespokojí malé státy, které díky ponorkám a létadlům mají také slovo na moři. A rovněž je pochybné, zda by Spojené Státy souhlasily — vždyť nedávno zamítly úmluvu s Francií o zamítnutí války bojící se, že by se někdy musily stát spojencem Francie. Návrh Kenworthyho by ohrožoval příliš mnoho stran.

Je jen jedno východisko, a to navrhuje Charles P. Howland v Survey of American Foreign Policy: Úmluva mezi Amerikou a Anglií, která by obsahovala závazek 1. že v případě války obě strany nebudou překážeti neutrálnímu obchodu na moři, pokud nebude podloudnický, 2. že nebudou trvati na tradičních právech neutrálního obchodu ve válce všeobecné. Znamenalo by to ústupek na obou stranách, který by však byl vyvážen ziskem. První závazek by uspokojil americké volání po svobodě moří, druhý by nezavazoval Ameriku, aby se stala spojencem státu, který porušil své závazky vůči Svazu národů. Taková úmluva by rozšiřovala jen nepatrně známý pakt Kelloggův. Vyžadovala by ovšem přesné vymezení obchodu podloudnického a záruk, že toto vymezení nebude během války měněno. Tak by se ujednodušil problém námořního odzbrojení, protože by vlastně zmizela velká část důvodů pro námořní loďstvo. Zdá se, že by i ostatní státy mohly snadno k takové úmluvě přistoupiti a že by se z ní mohla stát úmluva mezinárodní.

FBS.

LITERATURA.

HENDRIK DE MANN: DUCH SOCIALISMU: (*Ku psychologii socialismu*). (Český překlad R. Šternové vydán jako IX. kniha II. řady Politické knihovny nákladem Orbisu, r. 1928; str. 423, za 52 Kč). (Dokončení.)

III. Díl: Hnutí.

IX.

Proletářská kultura nebo změstlanštění?

Socialistické hnutí je výsledkem reakce psychické povahy člověkovy a sociálního prostředí; mění se proto změnou obou činitelů. Sociální postavení dělnické třídy činí ji přístupnou socialistickému cítění; toto cítění stává se hlavní hybnou silou zlepšení hmotného i duševního stavu dělnictva; toto

zlepšení přibližuje dělnictvo buržoasním a kapitalistickým kulturním vlivům. Masy nalézají stále více a více uspokojení svých pudových potřeb v buržoasní kultuře.

Proletariát (v marxistickém smyslu) a kultura se navzájem vylučují. Kultura předpokládá minimum vlastnictví, duchovní autonomie, volného času, radosti z práce a ze života. Utlačovaná třída vždy musela si nejprve osvojiti kulturu vládnoucích tříd, aby se mohla vybaviti z útlatku. Inteligent vidoucí v boji dělnictva boj o nové kulturní možnosti přenáší mylně na dělnictvo svůj vlastní způsob myšlení. Když se umělec vmýšlí do poměrů budoucího socialistického řádu, trpí tím obyčejně intuice ve prospěch abstraktního myšlení. Když výjimečně tomu není tak, zůstává umělec i v nové tvorbě v celkové kulturní souvislosti s přítomnou dobou. Dělníci sami milují sentimentální a tendenční díla nejžalostnějšího měšťáckého vkusu. Kultura jakožto souhrn společných názorových forem náleží době a ne třídě.

Věda — až snad nanejvýše na praktickou sociologii — nepodléhá třídnímu stanovisku. I v ethice předpokládá se daná mravní povaha člověka. Právě sociální boj je důsledkem sociálně-právního cítění. Mravní vědomí dělníkovo se však neprojevuje jen v třídním boji, nýbrž i doma v rodině a ve styku s přátely a sousedy. Právě potlačené třídy čerpají nejvíce naděje a odvahy z ethiky své doby. Jakmile pak něčeho dosáhnou, cítí vzhledem k dosažené hodnotě konservativně. Také u dělnictva dělí se tužby na snahy směřující k materiálnímu nebo fysickému blahu, o nichž platí, že ukojení zabíjí touhu, a na touhy plynoucí z citu dobra, krásy a spravedlnosti, jež nemohou býti nikdy úplně ukojeny a částečným ukojením ještě stoupají. Proto jen ten motiv socialistického hnutí, který v důsledku mravního cítění nabyl ethického zabarvení, sílí každým novým zlepšením hmotných podmínek, kdežto motivy materiální vedou ke zburžoasnění. Theoretikové usilují o definici proletářské kultury, ale proletářská masa snaží se instinktivně napodobit buržoasii. Dělnictvo není s kulturního hlediska nepopsaným listem; bývalá dělnická svérázná kultura zmizela jako selské kroje, ale rychleji. Na místo typického obleku nastupuje oblek z buržoasní konfekce a totéž děje se v zařízení bytu, písničkách, zábavách atd.; obyčejně to bývá výtazek měšťáckého nevkusu.

Zákon psychických vyrovnávacích snah pro komplexy méněcennosti znamená v oboru společenském, že čím méně člověk jest, tím více se chce zdát. V rozpočtu žádného milionáře nezaujímají čistě reprezentační výdaje procentuálně tolik, jako v rozpočtu průmyslového dělníka (vystrojení pohřebů a p.).

Průměrný velkoměšťák mluví více, často také více ví, než venkovan, avšak obyčejně méně myslí a rozhodně nemá čas myslet samostatně jsa obklopen spoustou dorážejících nepromyšlených dojmů. Na takové sugestivní činnosti spočívá kulturně nivelizační vliv denního tisku. V kinu učí se muž a žena z lidu napodobovat chování pánů a dam velké společnosti. Orientace davového vkusu k buržoasním vzorům jest umožněna hromadnou výrobou laciného zboží. Nelze věřit, že by v jakémkoli hierarchickém společenském řádě mohla vzniknout jiná davová kultura než jaká přichází od vyšších tříd. Nová kultura může být jen dílem kultivovaných lidí, dnes tedy dílem intelektuálů.

Těmito fakty nesmí být brána odvaha dělnickým výchovným snahám. Vlastní funkcí dělnického hnutí není tedy zakládat novou kulturu, nýbrž vytvářet pro masy určité hmotné podmínky, které jsou předpokladem každé kultury.

X.

Socialismus v čase: od revoluce k reformě.

Dělnická třída vzestupem se dostává do buržoasního okruhu kulturního. V politice s rostoucí mocí musí přejmouti část zodpovědnosti; v odborovém hnutí vyjednává se zaměstnavateli na základě dosavadního řádu; v družstevnictví přijímá metody soukromého obchodu. Nastává podvědomá výměna cílů: prostředky stávají se účely. Je to všeobecný zjev a socialismus může čeliti jeho nepříznivým stránkám jen silou čerpanou z eschatologické touhy, takže postupné realizace jeví se jen různými formami prostředků k cíli. Prostředek pak k cíli vede jen, čerpá-li z téhož skutečného psychologického

motivů, z něhož se zrodila představa cíle. Je nemožno uskutečnit svobodu despotismem, demokracii diktaturou, zrušení násilí používáním násilí. Každá revoluce byla z oněch stupňů pokroku, které začínají výše než končí. Kdyby proletářská revoluce odstranila rozdíl mezi buržoasií a proletariátem, nastoupila by na jeho místo řada jiných konfliktů zájmových, které již nyní se rodí. Odstraněním kapitalistické soustavy připadly by státu nebo jiným korporacím ohromné hospodářské a sociální úkoly. Avšak konec konců tyto úkoly připadnou lidem, kteří se budou proto muset odborně specializovat; vytvoří byrokracii, nabudou moci nad ostatními, budou se snažit o její upevnění — třeba jen, aby »zachránili revoluci« — a rozdělí se znovu ve vůdce a ovládané, v konservativce a pokrokáře, v centralisty a federalisty, v pravověrné a kacíře. Jiná představa o budoucnosti byla by naivní. Nebezpečnou pověrou je tvrzení, že politická revoluce (získání moci) je prostředkem k revoluci sociální. Dodnes žádného diktátora nenapadlo vrátit se dobrovolně na základě dřívějších slibů do parlamentní lvi jámy. Je mnohem snadnější navyknouti masy poddanství než neodvislosti.

Každá socialistická organizace v určitých obdobích považuje konečný cíl (přeměnu sociálního řádu) za svůj bezprostřední cíl; z toho prýští nadšení potřebné k obětem. Potom však nastane doba užívání dobytých výhod, která je dobou sociální diferenciací mezi vůdci a masami. Nastává vývoj od radikalismu k reformismu.

Zdánlivě bezvýznamný, ale svými důsledky závažný průvodní zjev veřejné činnosti jest určité osobní sblížení politických a sociálních odpůrců. Uvnitř organizace dochází k tomu, že veškerá iniciativní duševní práce se stále více ponechává úřednictvu. Tak dostávají se k vedení místo dřívějších heroických temperamentů povahy vycované k technickým úkolům úřednické kariery.

Ve velikých družstvech nabývají členové postavení akcionářů ze správy vyloučených. V odbor. organizacích je tendence stávková brzděna tendencí zachovati stávkové fondy. Také za světové války organizace a jejich majetek staly se brzdou radikalismu (obavy před rozpuštěním). Přílišná síla socialist. organizací vede k spoluzodpovědnosti na vládě; v Evropě po válce socialisté jsou nuceni dělat státotvornou politiku a měščí reformistickou. Svou pomocí na znovuzřízení kapitalistické výroby a uchování existujícího státu plní dělnické strany úkol, jenž předchází každý další pokrok. Než jest možno přeměnit způsob výroby, je třeba mít nejprve výrobu, která skutečně produkuje. Úkolem socialismu této a příští generace jest vybudování světové politické jednoty odpovídající světové jednotě hospodářské. Pokud se kapitalistické světové hospodářství nerozvine ve světovou politickou organizaci, bude dělnická třída stát před Sisyfovým úkolem: pouhá možnost války nebo trvalé národní spory stačí, aby se veškeré její snažení stalo neplodným. Socialismus musí napomáhat k uskutečnění určitých cílů kapitalismu jakožto způsobu výroby i když potírá kapitalismus jakožto sociální nadvládu.

XI.

Socialismus v prostoru. Od kosmopolitismu k sociálnímu patriotismu.

Od doby první Internacionály je dělnické hnutí ve znamení vzrůstající národnostní diferenciací způsobu myšlení a metod. Objevují se národnostní společenství zájmů mezi určitými vrstvami dělníků a zaměstnavatelů. Tak zájem dělníků i podnikatelů na prosperitě průmyslu jedné země naproti antagonistickému zájmu dělníků i podnikatelů země konkurující. Před rozkladným vlivem těchto antagonistů zachránila Internacionálu jediné její bezmocnost. Vůle mas — a to u kultivovaných vrstev stejně jako u jiných — není určována národohospodářským názorem, nýbrž vášněmi mnohem hlubšího rázu. Rozhodným činitelem od r. 1914 je cit národního společenství spočívající na důležité zkušenosti skutečného společenství národních osudů. Cit národní sounáležitosti není u dělnictva přežitkem, nýbrž novým výtvozem právě v důsledku jeho politického a kulturního vzestupu. Dnes by měli již mnoho co ztratit z toho, co pro ně znamená kus vlasti. Tak při zdánlivě totožném a třeba i doslovně stejném (soc. dem.) programu jest každá strana v jednotlivých zemích typisována národními znatky. Každý zjev, s jehož pomocí proniká dělnictvo v okruh vlivu vládnoucí kultury — lidové vzdělání, politická

rovnost, tisk, rozvoj komunikace atd. — je podmíněn národně, nese pečeť národně-kulturního charakteru a přenáší ji na masy.

Vše nasvědčuje tomu, že jednou budeme mít světovou kulturu; ta však předpokládá především světovou řeč. Existuje ovšem řada duchovních oborů nezávislých na řeči a tvořících prvky kosmopolitické kultury. Je však málo světoobčanů a kosmopolitická kulturní elita má význam mezi socialisty jen v malých státech.

Při revoluci buržoasie proti feudalismu tytéž třídy, které chtěly spojit svět pod korouhví obchodu a průmyslu, staly se zajatci feudálních, monarchických a militaristických zřízení, jichž dobyly, ale která si je zároveň podmanila. Je dostatečný rozdíl mezi postavením tehdejší buržoasie a dnešního proletariátu, aby bylo možno doufat v jiné východisko.

Každý militarismus vede k válce, i sovětský. Také za dělnických vlád bude vždy dost konfliktů, které by mohly vésti k válce; tak hospodářské otázky opatřování surovin a obydlí, přistěhovalectví, zabezpečení zaměstnanosti atd.

Čím více se pak spojuje ve vývoji dělnického hnutí osud dělnictva s osudem národa, tím více je i právní citění, které je základním kamenem veškerého socialistického smýšlení, pod vlivem národní příslušnosti.

IV. díl. Teorie.

XII.

Marxistický racionalism.

Marxism je dítětem doby, kdy vliv racionalistického způsobu myšlení na všechny duchové vědy dosáhl vrcholu; Marx právě vytvořil sociologickou syntesu filosofického myšlení své doby. Racionální myšlení jest nám však pouze jednou z mnohých forem poznání; jeho předmětem nejsou jevy, nýbrž slova. Neracionální formy myšlení (ve všeobecném smyslu tohoto slova zahrnujícím též intuici a tvůrčí fantasi) operují též představami vztahujícími se přímo k jevům vnějšího světa. Marxismus vychází z hypotézy, že jedna kategoriální příčinná řada (totiž vývoj výrobních prostředků) má vlastní vnitřní pohyb (zákon vývoje), jenž se přenáší na ostatní příčinné řady; proto ztotožňuje kategorie, s nimiž pracuje, se skutečností a to s hmotou. Tak vzniká mezi kategoriemi příčinná souvislost, nepostřehnutelná mezi jevy: »hospodářské základy určují ideologickou nadstavbu«.

Pro Marxe je příznačné, že užívá převahou výrazů substantivních a že u sloves se vyhýbá činnému rodu pokud označuje životní pochody; nic se nerodí, neroste, nestárne, nemiluje, není barvy, údivu, tajemství, není humoru; všude jen smrtelně vážná důvěra ve vědu. Tato víra v neodvratné určení lidského osudu právě působí tak silně na pravověrného čtenáře. Je to důsledek faktu, že v době Marxově byla metodou věd metoda přírodovědecká a to metoda věd mechanických.

Veškeré dění, kterému člověk dovede dát určitý smysl, je možno převést buď na typ mechanické reakce nebo na typ psychické reakce. Oba typy liší se navzájem hlavně v těchto bodech: mechanická je dvoučlenná — psychická tříčlenná, *m.* úměrná příčině — *p.* nikoliv, *m.* zvrtná — *p.* ne, *m.* nezávislá na čase — *p.* procesem v čase, *m.* připouští nalezení neznámé příčiny z účinku — *p.* nikoliv, *m.* určena příčinou — *p.* účinkem, k němuž směřuje, *m.* vyvolává pohyb podle logických zákonů — *p.* připouští mnohá řešení, *m.* přenáší pohyb jen na hmotu, na kterou narazí — *p.* na celý organismus, *m.* při opakování zůstává stejná — *p.* nikoliv, *m.* podléhá proto zákonnosti — *p.* jen analogii, *m.* měřitelná, *p.* ne; krátce mechanická příčinnost pojmového realismu není slučitelná s voluntaristickou a teleologickou povahou psychických reakcí.

Marxismu je celá sociální revoluce jen pohybem mechanických sil jako náraz dvou těles; celý vývoj omezuje se na pouhé vzrůstání intensity napjetí. Slova kapitalismus a socialismus však neoznačují žádné empirické zjevy, nýbrž pojmové abstrakce; jejich antithese není fakt objektivní skutečnosti, nýbrž stav mentality. Ale právě tato primitivní jednoduchost dvoučlenného hodnocení marxistických

thesí a antithesí je jednou z okolností, jimž marxismus vděčí svoji popularitu jakožto teorie politického hnutí mas.

Marx svým dílem upozornil historiky na plodné hypotézy, ale sám nechtěl psát historii, nýbrž dělat ji. Jako metoda k děláni historie však marxismus selhal.

XIII.

Marxistický hospodářský hedonismus.

Marxismus pokládá za svůj současný úkol upotřebiti hospodářských motivů k uskutečnění své socialistické představy budoucnosti. Věří ve všeobecnou zákonnou příčinnost všeho dění i v determinální povahu jednotlivých příčinných řad odvozených z tohoto dění. Nutno však lišiti závislost od příčinného určení. Marxismus nehledal důsledně poslední příčinu v astronomické, geologické, geofysické a biologické determinaci, nýbrž jen poslední *sociální* smysl. Podle Marxe stačí naplnění hospodářského vývoje, aby se uskutečnila příčinná řada, na jejímž konci je socialistický cíl. Tak se nakonec vykuklí víra v hospodářské příčiny jakožto víra v hospodářské motivy. Tím redukuje se kritika historického materialismu na kritiku psychologického hedonismu. Každá hospodářská poučka i každá politická myšlenka Marxova spočívá na předpokladu, že sociální dění je určováno pudem zisku, pudem k vlastnictví materiálních hodnot. Hospodářský hedonismus stává se základem marxistických pojmů třídy, třídních zájmů, třídního boje atd. Psychologické porozumění u marxismu tedy přestává asi tam, kde počíná dnešní sociální psychologie. Každá sociální psychologie, chce-li učiniti zadost skutečnosti, musí přihlížeti k psychickým reakcím znamenajícím přizpůsobení člověka k okolí i k opačným reakcím usilujícím o přizpůsobení okolí určitým lidským cílům. Kdyby bylo jen přizpůsobení ideologické nadstavby hospodářským základům, nebylo by socialismu, neboť socialistou nejmenujeme lidi, kteří se přizpůsobují požadavkům kapitalistické výroby, nýbrž ty, kdož se bouří proti kapitalismu jako společenskému řádu. Nejvýznamnější duchovní projevy určité doby nebo národa pro kulturní dějiny nutno chápati spíše jako vyrovnávací představy než jako duševní přizpůsobení. Podle marxismu vyplývá zájem z poměru výrobce k výrobním prostředkům, ale toto racionalistické odůvodnění nestačí, nutno hledat citové hodnocení. Průmyslníci jsou stejně často dohnáni k zápasu pocitem ohrožené moci pána jako ryzím peněžním zájmem a také chování dělníkovo jest určováno citovými hodnotami vyplývajícími z mnohem složitějších reakcí než je pouhý výdělečný zájem. Marxova teorie nadhodnoty mlčky předpokládá uznání těchto nezbytných, ale neodůvodněných hypotéz: 1. že touha po zisku je jediným motivem činnosti u podnikatelů i dělníků; 2. že veškerá práce jest kvantitativně měřitelná a stejně hodnotná, 3. že jediná práce v kapitalistickém podniku, jež tvoří hodnotu, jest práce dělníkova a 4. že mzda jest určována výhradně podnikatelem.

Pojem vykořisťování je sociálně ethický, ne hospodářský. Teorie nadhodnoty vedla k vyhocení výdělečného pudu a vývoji hrubého a v podstatě maloměstáckého prospěchářského radikalismu. Také třída je pojem sociální — ve svém vzniku dokonce politický — a nikoliv hospodářský. Nutno proto naléztí formulí také pro sociální prostředí, na něž lidé reagují, nejen pro pojem třídy; rovněž pro národnost, náboženství atd.

Citový stav dělnického hnutí nelze pochopiti z učení o nadhodnotě, nýbrž jen pozorováním živých lidí v jejich skutečném a měnlivém životním prostředí.

XIV.

Marxistický determinism.

Marxismus věří, že základy společenské organisace se musí v určitém směru změnit na základě nutnosti dané v příčinné souvislosti jím objevených kategorií hospodářského života. Podle toho se zá-

kon nutnosti uskutečňuje třídním bojem; třídní boj je nutným výsledkem hospodářského vývoje, jeho podstata a průběh vyplývají z cíle, který jest jen poznáním zákona nutnosti: dějiny nejsou tvořeny lidmi, nýbrž prostřednictvím lidí. Systematikové myslící v kategoriích byli však vždy špatnými proky; předvídavými ukázali se ještě nejspíše intuitivní myslitelé.

Víra v determinismus znamená, že se volá na pomoc nadpřirozená síla, aby se v nepříteli vzbudil strach a ve vlastních vojích důvěra. Marxův přirozený zákon společenského vývoje je symbol podobný starozákonnému Jehovovi nebo bohu Kalvinistů. Marxismus potlačuje motivy ethické na prospěch motivů hospodářských, ale přes to nutno konstatovati, že Marx vytýčil socialismus jako nutný proto, že ho na základě mlčky předpokládaného mravního soudu považoval za žádoucí.

Dnes je socialismus jakožto hnutí především organizační mašinerií k politickému a odborářskému zastupování určitých zájmů. Etické motivy při tom nejsou vyloučeny, ale proti dřívějšímu ustupují do pozadí. Socialismus potřebuje vůdce, kteří symbolisují davové cíle především tím, že sami jdou dále než masa a liší se od ní. Teorie pohlízející na osobnost jako na něco určeného kolektivními činiteli a prohlašující tuto osobnost v tom, v čem se odchýlí od davové normy, za náhodný, bezvýznamný nebo rušivý zjev, vykonává v praxi vliv nivelisující, směřující k všeobecné prostřednosti.

Nepotlačitelný pud duševního sebeuplatnění nutící k tomu, abychom svůj sociální osud ovládli rozumem, vyhraňuje se ve zvýšenou pozornost k neracionální povaze našich sociálních pudů. Dnešní myšlení jest ve znamení bolestného rozporu mezi touhou a poznáním; přítomnost zdánlivě smyslu prostá ohrožuje víru ve smysl budoucnosti.

Především je třeba vědy o socialismu založené na sociální zkušenosti. Marx byl člověk knižní.

XV.

Čistý marxismus a vulgární marxismus.

Jde o marxismus dnešní, tedy o to, co přežilo Marxe. Tvůrčí myslitel přetváří cit v ideu, a masa, predisponovaná podobným citovým stavem, vtěluje opět ideu v určitý citový komplex. Miliony dělníků věří, že Marx dokázal vykořisťování dělníků tím, že podnikatel si neprávem přivlastňuje nadhodnotu; z těch milionů sotva několik set je schopno Marxův důkaz chápat, většina se o důkaz vůbec nestará, nýbrž jen přijímá pojmy vykořisťování a nadhodnoty jako symboly a věří, že je Marx v nesmírně učené knize prokázal jako nesporná fakta. Marxismus je to, co udělalo dělnické hnutí jakožto souhrn volních a citových směrů z Marxova ideového systému. Nejde o kritiku Marxe a jeho díla, nýbrž právě o tento marxismus. Nutno překonat marxismus vulgární, hlásaný komunisty, protože jeho síla je v omylu a překonat čistý marxismus, protože kromě toho omylu nemá již vůbec síly. Komunismus učinil z marxismu náboženství, což byl jediný možný způsob jeho uskutečnění, neboť věda se stává věcí mas jen tehdy, je-li základem víry. Proti dravčímu marxismu komunistů je přežvýkavý marxismus socialistů bezmocný. Masy z marxismu si vybraly, že jen práce proletariátu je produktivní, že tedy příslušníci ostatních tříd jsou příživníci, proti nimž je oprávněna odplata. Třídní boj znamená často masám přímo popření práva existence ostatních tříd. Také diktatura proletariátu není chápána v předním smyslu Marxově, nýbrž jako prostředek k vybití vášnivé touhy po odvetě. Právě vědecky nejzranitelnější prvky Marxovy teorie projevují dnes největší životnost ve víře mas. Odtud dokonalé zakrnění estetického smyslu a pohrdání všemi ethicky zabarvenými motivy, jež tak charakterisují marxistického dělníka, odtud odpor proti každému zjevenému nebo tradovanému náboženství. Marxismus je teorií proletariátu, který právě procitnul k poznání svého objektivního stavu a ne teorií dělnictva, které již dosáhlo svým bojem sociální platnosti a činného spolurozhodování. Marxismus zůstal typickým tvarem proletářského socialismu v zemích bez demokratické tradice. V anglosaských zemích, do kterých se po světové válce přesunulo těžiště hospodářství i politiky, dělnické hnutí se zrodilo a vyvíjí v duchovním prostředí téměř nedotčeném marxismem.

XVI.

Teorie a praxe.

Zákony nutnosti, vyvozené z příčinného výkladu minulosti nestačí podnítit volní jednání. Vědecký socialism je stejně nesmyslný jako vědecká láska. Nutno vymezit také místo teleologii socialismu t. j. teorií cílů, jež nutno pokládat za dané v důsledku mravního imperativu.

Marxistický extremismus nalézá nejméně přívrženců právě v zemích s nejpokročilejším průmyslovým vývojem a nejvyvinutější měšťanskou kulturou. Zásada zdůvodnění odborářských cílů a metod se stanoviska práva stojí proti marxistickému zdůvodnění se stanoviska moci. Současná rovnováha sociálních sil je vždy závislá na tom, do jaké míry odpovídají cíle, sledované těmito silami, společnému etickému hodnocení sociálního celku, k němuž stejně patří dělníci i zaměstnavatelé. Marxova teorie věří v železnou nutnost zákonů určujících mzdy atd., kdežto odborářská teorie věří v možnost zlepšení lidskými činy řízenými ideou cíle; vidí v člověku mravním a právním citem určovaný subjekt měnlivé reakce na měnlivé prostředí sociální. Revoluce, která je marxismu otázkou moci, stává se otázkou schopnosti ovládnout na základě schopnosti, vyrábět a vést správu.

Absolutní mezinárodní solidarita proletářských třídních zájmů neexistuje a neexistovala. Je nutno, aby dělnictvo obnovilo internacionálu, ale s přiznáním autonomie národní a s mocnějšími smluvními svazky na základě dohody o jednotlivých konkrétních otázkách. Politickým úkolem socialismu pak jest zabránit válce zorganizováním Evropy a světa v právní nadnárodní jednotu. V Marxově činnosti pro první internacionálu působila silná víra ve vlastní vyvolený národ a proto snaha zajistit mu nadvládu. Podobné, ale do karikatury přehnané vědomí vlastní superiority proniká moskevský komunismus.

Jen opravdu mezinárodně cítící socialista, stejně jako opravdu křesťansky cítící křesťan mohou lidem žíznícím po míru a lásce přinést opět vůli posilující vzájemnou důvěru.

XVII.

Kredo.

Chceme-li rozumově pochopiti zjevy obsahující psychické prvky a volní jednání, musíme pracovati s psychologickým pojmem napětí, které vyplývá z rozporu mezi citovými sklony člověka snažícího se jednak poznat, co jest, jednak poznat, o jaké nové skutečnosti se má pokusit podle své mravní přirozenosti. Reformistické změšťáččení dělnictva možno považovati za nutný přechod k nové kultuře a uskutečnění národní myšlenky za nutný předpoklad vyšší mezinárodní jednoty. Nejvyšším cílem našich rozumových schopností jest, aby ukazovaly naší mravní vůli nejužitečnější cíl, dávaly jí nutnou sílu a nevhodnější prostředky. Konečným cílem všeho myšlení vždy je a bude harmonie i když víme, že jí zcela nemůžeme nikdy dosáhnouti a že se jí můžeme jen přiblížiti disharmonií. Kolektivní síly sociální vůle jeví se nám jako napětí a rozpory; pokud je můžeme uspořádat v obraz, nedocílíme jednotného harmonického souzvuku, nýbrž — podle výstižného přirovnání Keyserlingova — disonančního, kontrapunkčního v kontrastech se rozvíjejícího pohyblivého obrazu symfonie, k níž jedině naše fantasie může přikomponovat finale uvolňující všechna napětí.

Celku můžeme dát smysl jedině, snažíme-li se pochopit jednotu a kontinuitu zjevů jakožto jednotu a kontinuitu základního motivu. Směr pohybu u každého politického zjevu je dán směrem motivu, z něhož činnost vyplývá. Při hodnocení sociálního hnutí rozhoduje současný motiv a nikoliv budoucí cíl. Úkolem socialistické výchovy jest přeměna socialistických ideálů v socialistické motivy. Člověk může uspokojit svoji nejnuitnější touhu, vítězství nad časem, jen učiní-li své budoucí cíle současnými motivy a tím převrtěl část budoucnosti v přítomnost.

Má-li vůbec socialismus jakožto hnutí nějaký smysl, pak je to učinit lidi účastníci se toho hnutí šťastnějšími; jde o konkrétní uskutečnění i když ne bezprostředního lidského štěstí, tedy aspoň určitých hmotných životních podmínek, jež jsou předpokladem štěstí. Dělníci musili proto do obranných

posic; cit třídního odporu, proniknutý závistí a nenávistí, který z toho vznikl, byl s hlediska ideálních požadavků křesťanské a socialistické ethicky mravní ztrátou, ale je nepopiratelným ziskem proti stavu beznadějně poroby a dokonalé domoralisace, jež byly jediné prakticky možnou druhou alternativou. Intelektuál nesmí pohrdat proletáři proto, že si přejí především nebýt chudými. Chceme-li vychovávat lidi k vyšším potřebám, musíme je nejdříve osvobodit od dnešního napětí mezi potřebou a uspokojením. Nejhlubším smyslem socialismu jest, že pomáhá milionům lidí překonat komplex sociální méněcennosti vytvářející usměrňující a vyrovnávací právní představy. Cit štěstí nebo neštěstí vyplývá z dané situace a z neměnného individuálního způsobu hodnocení. S čistě kvantitativního hlediska je neštěstí (t. j. trvalá převaha citu neštěstí nad citem štěstí) důsledkem nepřizpůsobení se obvyklého hodnocení obvyklému osudu. Nastane-li změna hodnocení, dojde se k jakési rovnováze a cit neštěstí zmizí, jak na př. ukazuje zkušenost ze světové války. Ale kvantitativní měřítko nestačí; onen stav rovnováhy jest příznačný pro život animální. Stal se východiskem lidského vývoje, když souhrn erotických pudů, jichž funkce není již jen udržení vlastního života, nýbrž věčného života druhu, orientoval lidskou vůli k mimoosobním cílům. Člověk neztratil rovnováhu pozemského ráje, t. j. svých živočišných počátků, proto, že chtěl více štěstí, nýbrž proto, že chtěl jiné štěstí. Kvalitativně hodnotíme pocity libosti podle stupnice etického a estetického hodnocení, kvantitativního měřítka není.

Při utopických je všeobecná touha přítomnosti promítána v ideální stav, aniž by se pomýšlelo na změnu všeobecného směru přání, kterou nutno v důsledku tohoto stavu očekávat. Promítání děje se do minulosti (zlatý věk) i do budoucnosti (sociální ideál). Kvantita štěstí je sociální konstantou a zlepšení kvality štěstí, jediné důležité, nemůže být dosaženo změnou zřízení, nýbrž jediné změnou motivů. Pokrok není v nedosažitelném rozmnožení kvantity štěstí, nýbrž v dosažitelném, ve skutečnosti se stále dějícím přesunování ideálu štěstí, v zatlačení eticky méněcenného polaritního systému hodnocení štěstí a neštěstí systémy vyšší etické hodnoty. Sen o uspokojení všech potřeb všech lidí je stejně hloupý jako všední. Nynější konflikty však možno převést na vyšší stupeň. Nejhorší na osudu pracujících mas není jejich hmotná chudoba sama, nýbrž fakt, že tato chudoba je odsuzuje k chudobě duševní. Nutno říci masám, že více štěstí lze dosáhnouti jediné zvýšením stupně potřeb se stanoviska etického a estetického hodnocení. Socialistické hnutí chce předně uspokojit současné potřeby mas a za druhé zvýšit potřeby mas. Prvý úkol plní zájmový boj, druhý kulturní činnost. Tato je jediné podstatně socialistická ve smyslu povahové shody prostředku a cíle. Takové pojetí kulturního úkolu ukazuje podstatný rozdíl mezi praxí socialismu spočívající na křesťanské a demokratické ideji sebeurčení a praxí fašismu a bolševismu. I fašisté a bolševici chtějí učinit masy šťastnějšími, ale provozují ryzí politiku moci. Socialismus vychází z víry, že lidské motivy jsou změnitelné podle své mravní kvality a schopny výchovy sublimací pudů. Touha po štěstí může vést k výsledkům jen, když budeme spatřovati uskutečnění štěstí v současném a nepřetržitěm zušlechťování hodnocení štěstí. Socialismus znamená současné štěstí žijících současných lidí anebo neznámá vůbec nic. Toto pojetí odvádí od marxismu.

Poslední závěry jsou osobním vyznáním víry autorovy, který cítí smysl socialismu v tom, že jest časově se měnícím projevem věčné snahy po společenském řádě, který odpovídá našemu mravnímu cítění. Kultura je sublimačním procesem, t. j. přeměnou živočišných a tělesných životních procesů v psychické a rozumové pomoci rozumu, jenž vybavuje z okruhu představ motivy duchovní místo neduchovních. Uskutečnění socialismu v budoucnosti je mravní závazek, ne přirozená nutnost. Úkolem je z nejlepšího, co si můžeme přát, dosáhnout nejvíce, co můžeme uskutečnit. Při revoluci nejde o změnu způsobu vlády, nýbrž o změnu způsobu života. Vývoj dělnického hnutí bude provázen pravděpodobně větším násilím, protože však uskutečnění socialismu předpokládá zřeknutí se násilí, měl by socialismus rozšířit vědomě svůj cíl třídní odvety ve věc lidství. Násilím lze převrátit vládní režim, ale nikdy ne společenský řád. Tak pojí se praktická úvaha o bezúčelnosti s citovou revoltou, aby zdůvodnila víru ve vyšší moc nenásilí, víru v revoluci, která přemění nás samotny ne v revoluci jakožto

poslední soud. Socialistické smýšlení nutno obroditi etickým a náboženským vědomím. Není nic skutečného v člověku kromě božské moci mravního zákona. Také v sociálním životě jsou mravní síly nakonec vždy nejsilnější. Socialism podlehl v r. 1914, protože proti vyšším mravním sociálním motivům patriotismu nepostavil motivy podobného druhu, nýbrž jen rozumové zájmy. Komunismus by byl vůbec mimo Rusko neměl vlivu, kdyby byl nevystoupil jako nová víra. Masy budou vždy reagovat jen na teorie, které jim dodají hesla pro jejich okamžité účely; nečerpají svůj světový názor z knih, aspoň ne z takovýchto.

Tato kniha obrací se k těm, mezi nimiž jsou snad vůdcové příští generace. Může se snad utvořit kádr nových vůdců, který dá podnět k davovému hnutí. Obrození socialismu může být s počátku jen zkušeností elity, ale může se pak velmi rychle stát masovým zjevem. Nejlépe se připravíme k úkolům zítřka, vyplníme-li podle svých nejlepších možností konkrétní úkoly dneška. Dokonalý stát existuje podle slov Sokratových jen v nebi, ale lidé se mohou naučit uskutečnit ve světle tohoto božského vzoru ve svých pozemských státech krásu, která by se příliš nelišila od krásy dokonalého státu.

* * *

Již na počátku tohoto článku byl stručně charakterisován obsahový i formální ráz knihy de Mannovy a tím odůvodněna také forma referátu, který chce vystihnout výběrem citátů myšlenkovou osnovu spisu. Tím budiž vysvětleno, že mnoho velmi zajímavých a původních postřehů a úsudků bylo vynecháno, protože tvoří jen jakési odbočky od hlavní linie anebo konkrétní doklady všeobecných thesů. Užito bylo podle možnosti doslovně hlavních výrazů po případě i celých doslovných citátů podle českého překladu. Protože tento překlad byl pořízen podle německého originálu i podle autorova francouzského překladu, nelze v každém jednotlivém konkrétním případě naprosto bezpečně zjistiti nejvýstižnější výraz český; celkem však je překlad plynulý a orientaci vyhovující i když některé výrazy by zasloužily obsahově i jazykově* dokonalejšího vybroušení. Zde budiž jen upozorněno, že název českého překladu »Duch socialismu« není názvem originálu nijak odůvodněn a nadto velmi povážlivě upomíná na slovní zbrojnicí hegelovsko-marxistickou a tedy odporuje zásadnímu stanovisku autorovu. Nadpis uvedený v závorce totiž »Ku psychologii socialismu« není jazykově ideální, ale je věrným překladem původního názvu a vystihuje podstatnou část obsahu knihy.

Obsahově není tento spis ryze vědeckou knihou; k tomu chybí přesné formulování noetického stanoviska a přísně logické spojení všech myšlenek v uzavřenou soustavu. Veliký zájem, který kniha vzbudila (překlady v několika světových jazycích) a její vysoké hodnocení vysvětlují se také spíše jinými jejími kvalitami než jen ryze vědeckými: upřímností při líčení hlavních vad marxismu a stinných stránek současného socialistického hnutí a pak hlavně velikou autorovou sympathií se všemi sociálně neuspokojenými vrstvami, která osudově určila autorův život a dovedla jej přes všechna zklamání ke kladnému »kreditu«.

U nás je pro rozšíření a pochopení spisu připravena půda Masarykovou kritikou marxismu, vydanou již před třiceti lety, a jeho pojetím humanismu.

Při všech rozbořích socialistických teorií možno snad úhrnem stručně říci toto: Normální stav společenských celků je stav přibližné rovnováhy fyzických i psychických sil, které vytvořily dotčnou společnost. Výrazem této dočasné rovnováhy je dočasná společenská složení a zřízení. Přibližnost této rovnováhy je znakem života, příčinou vývoje nebo rozkladu; úplná rovnováha je konec změn, ztrnulost, smrt.

Všechny fyzické i psychické složky, které utvářejí konkrétní společnosti, jsou měnivé a znakem životnosti daného celku společenského jest, že se snaží navzájem vyvážit, vyrovnati jejich změny.

* »Každopádně«. »záležitost« a p.

Tato hra sil normálně probíhá po dlouhou dobu v tak úzkých výkyvech, že si jich celek ani není vědom, právě tak jako zdravý člověk neví o většině tvořivých i obranných dějů vlastního těla. Když se kterákoliv z výše naznačených složek a podmínek společnosti náhle a značně změní, vyvolává vyrovnávací změnu u složek ostatních. V druhé polovici XVIII. a v první polovici XIX. století rozšířil se nový světový názor, opřený o neomezenou víru v sílu lidského rozumu a vědy, změnily se mezinárodní vztahy, přetvořila se technicky výroba a celý národohospodářský život; tím byla hluboce rozrušena dosavadní sociální rovnováha, která byla podle správného postřehu de Mannova v uplynulých obdobích daleko pevnější mravně i hmotně než běžné povrchní a povýšené posuzování příznává a bylo zapotřebí k jejímu vyrovnání stejně hluboké reakce v teorii sociální i změn ve společenském složení i zřízení.

Je samozřejmo, že se pozornost sociálních myslitelů obrátila tam, kde přerod vyvolával nejbolestnější poměry a kde bylo zároveň cítit sílu výboje a možnost růstu mladého života — k průmyslovému dělnictvu. Tato třída vyrůstala jako nová, nutná, ale organicky dosud nevčleněná a proto nezabezpečená složka společenská. Tím způsobené vyšinutí společnosti z fyzické i psychické rovnováhy vedlo tvůrčí sociální myslitele k hledání ideologie, která by vyřešila citový neklid společnosti. Daným stavem duševních i hmotných složek společenských v polovici XIX. věku jest dán i základní ráz díla Marxova. Je přirozené, že Marx jako typický syn své doby hledal myšlenkovou osnovu pro svoji sociologickou práci v současné tehdejší filosofii a vědě; odtud jeho materialismus, determinismus, hedonismus atd.

Další vývoj myšlenkový i hmotný nemůže býti mravně odpovědnými teoretiky dělnického hnutí ignorován jen proto, že odporuje teorii, která kdysi byla dočasně nejlepším vědeckým vysvětlením a která i v praxi dosáhla mnoha cenných úspěchů. De Mann přihlížející ke dnešnímu stavu sociologie ukazuje, že marxismus nestačí ani k výkladu osudu průmyslového dělnictva, že je nutno podrobiti i samé jeho základy kritice a doplnit je psychologicky; dále uznává, že i v samém životním okruhu průmyslového dělnictva a s jeho stanoviska jsou k uskutečnění lepšího řádu společenského nutny i jiné vrstvy než dělnictvo samo. Tak mluví praktické dělnické politiky otevírá výhled směrem, kterým postupuje moderní sociologie. Tím nutně padá pověra o kterékoliv jediné společensky soběstačné třídě — dospívá se k pojmu funkční rovnosti diferencovaných vrstev společnosti, překonané marxistické ryze mechanické pojmání dějů společenských doplňuje se psychoenergeticky — krátce teoretický socialismus nastupuje tutéž cestu jako obdobná, původně na určitou složku společenskou omezená hnutí, snaží se pochopiti společenský vývoj a cíl celé společnosti, ne jen dělnictva, odpověděti na všechny otázky sociální, nejen hospodářsko-politické. A tak zůstává jméno — pro radost a útěchu jedněm a pro zlost a nedůvěru jiným — ale obsah se mění. Nemůže ignorovati věčnou touhu lidského ducha i srdce po absolutních hodnotách a po iracionálním štěstí, jen je odkazuje do pečlivěji oddělené oblasti víry.

Knihu de Mannovu měli by číst socialisté, neboť jest zpytováním socialistického svědomí a a uvádí mnohé pojmy z vlastního i odpůrcova tábora, zkrácené agitací, na pravou míru. Měli by ji číst i nesocialisté, aby poznali, že ani poznání a odsouzení typických vad socialismu a socialistů nemusí vésti ke zpátečnickému přijímání přežitých názorů. Ač tato kniha není ryze vědeckou, šíří přece neutrální pásmo vědy v teorii sociální i politické a tím zabraňuje plýtváním sil v otázkách jednoznačně vyřešených.

Praktický vliv knihy oceňuje sám autor střídavě jako knihy psané pro výběr sociálních vůdců; nebude tedy jistě tak pronikat do mas jako líbivý vulgární socialismus příznávající svým stoupencům všechna práva, ale žádné povinnosti, které by vyžadovaly ukázněný sobecký pud. Konečně nelze zapomenouti na trpkou zkušenost, že socialismus v praxi neušel a neujde v žádné formě osudu ostatních ideologií společenských, které lidem velké ctižádosti a malého mravního charakteru byly prostředkem jak uskutečnit vládu ne pro lid, nýbrž pomocí lidu.

Ma.